

УДК 330.34

Шатненко К.О.

*аспірант кафедри загальної економічної теорії
Одеського національного економічного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються основні механізми стимулювання розвитку промислового капіталу, застосування яких здатне зробити вітчизняну промисловість спроможною відповідати на сучасні виклики. Визначена мета державної промислової політики, актуальної для даного етапу розвитку, та запропонований певний комплекс заходів для її досягнення.

Ключові слова: промисловий капітал, промислова політика, експортно-імпортна структура, попит, людський потенціал.

Шатненко Е.О. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО КАПИТАЛА В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются основные механизмы стимулирования развития промышленного капитала, применение которых способно сделать отечественную промышленность способной отвечать на современные вызовы. Определена цель государственной промышленной политики, актуальной для данного этапа развития, и предложен определенный комплекс мероприятий для ее достижения.

Ключевые слова: промышленный капитал, промышленная политика, экспортно-импортная структура, спрос, человеческий потенциал.

Shatnenko K.O. THEORETICAL PRINCIPLES OF STIMULATING THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL CAPITAL IN UKRAINE

The article describes the basic mechanisms of stimulation of the development of industrial capital, which can create the ability for the domestic industry to respond to all modern challenges. There are the definition of the purpose of the industrial policy, which is relevant to this stage of development, and some propositions of specific measures to achieve the purpose.

Keywords: industrial capital, industrial policy, export and import structures, demand, human potential.

Постановка проблеми. Створення національного конкурентного передового базису промислового виробництва є запорукою успішного подолання масштабної соціально-економічної кризи. Перед нами стоїть завдання не просто пережити та перечекати існуючий складний період, сподіваючись на чудо, або ж на те, що світова спільнота вирішить всі наші проблеми. Ми повинні самі приймати виважені та розумні рішення, взяти на себе всю відповідальність за наслідки. Наразі дуже гостро стоїть проблема індустріального становища вітчизняної економіки. Враховуючи те, що матеріальне виробництво є найважливішою запорукою забезпечення життя населення, зрозуміло, що вирішення його проблем набуває невідкладного характеру. Інноваційний шлях розвитку є беззаперечним трендом для більшості розвинутих країн світу. Поглиблення процесів глобалізації спричиняє тиск на вітчизняну економіку, демонструє, що витримати конкурентну боротьбу зможе лише той, хто, щонайменш, йде в ногу з часом. Для становлення промислового капіталу на інноваційній основі необхідно спочатку дослідити конкретно-історичні умови української економіки. Головною проблемою постає неспроможність вітчизняної промисловості асимілювати інновації. Тобто наявне інституційне середовище є несприятливим для успішного промислового розвитку. Так як автоматично діючих механізмів, що ліквідують диспропорції ринку, за трансформаційний період так і не виникло, постала гостра проблема проведення рішучої державної політики, направленої на розвиток промисловості.

Аналіз останніх досліджень. Структурну трансформацію національної економіки та політику економічного розвитку досліджували такі вчені, як, О.І. Амоша, В.М. Геєць, А.А.Гриценко, Ю.В. Кіндзерський, М.І. Зверяков та ін. Серед вчених, які займалися проблемами індустріального становища України, можна назвати Л.І. Федулову, А.О. Задою, М.М. Якубовського, Ю.М. Бажала, В.П. Вишневіського.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення найважливіших напрямів стимулювання розвитку промислового капіталу, необхідних для відновлення економіки України та запоруки її процвітання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінюючи стан економіки України, можна стверджувати, що важливим фактором стимулювання розвитку має стати держава. У залежності від того, яка роль відводиться державі в економіці, можна виділити три головні економічні школи, теорії яких є найбільш поширеними в наш час: кейнсіанська, неокласична та інституціональна. Послідовники кейнсіанського напрямку головну роль генератора стабільного економічного зростання відводять державі. Вони вважають, що саме держава повинна забезпечити зростання сукупного попиту, повну зайнятість, сприятливі умови конкуренції. Економічний розвиток має забезпечуватися шляхом збільшення норми заощаджень та зростання інвестицій. Неокласична школа дотримується іншої точки зору. На їх думку, ринковий механізм є найоптимальнішим для забезпечення економічного зростання, а втручання держави вважається недоцільним. Компромісну точку зору на роль держави в економіці має інституціональна школа. Так, наприклад, держава має право втручатися в господарські процеси з метою стимулювання розвитку, якщо приватний сектор не схильний брати на себе ініціативу, вона також повинна протидіяти опортуністичній поведінці господарюючих суб'єктів. На основі інституціонального напрямку було створено чимало концепцій економічного зростання. Світовий досвід показує, що сучасне функціонування економіки базується на органічному поєднанні ринкового та державного регулювання. Проте трансформаційні процеси в Україні відбувалися зовсім іншим шляхом. Так, перехід від командної економіки до ринкової здійснювався за принципом виведення держави з економічного життя. Невиправдане приниження її ролі призвело, зокрема в промисловому секторі, до поглиблення структурної деформації економіки та скорочення промислового виробництва.

Промислове виробництво, як форма промислового капіталу, є надійною основою для довгострокового розвитку суспільства. Процес створення великого промислового виробництва називається індустріалізацією. Але важливо відзначити, що на сучасному етапі головна ідея полягає не просто в створенні великого виробництва, а в створенні його на основі передової техніки. Це положення є базовим для розуміння такого напрямку як нова індустріалізація. Для проведення зазначеного курсу роль генератора прогресивного розвитку має відводитися державі. Отже, постала необхідність розробки та впровадження дієвої економічної політики. Серед різноманітних тлумачень поняття «державна політика» («прийняття взаємопов'язаних рішень, що стосуються вибору цілей і засобів їх досягнення»; «цілеспрямований курс дій уряду для розв'язання певної проблеми чи сукупності взаємопов'язаних проблем» і т.п. [1, с. 14]) можна виділити ключові компоненти: державна політика має певну мету та комплекс заходів, направлених на її досягнення. Метою державної промислової політики має бути формування промисловості на основі передових технологій, здатної до самостійного відтворення та адекватного конкретно-історичним умовам розвитку. Комплекс заходів для досягнення зазначеної мети включає такі головні блоки:

- прями механізми співпраці держави та приватного сектору;

- забезпечення сприятливого середовища для розвитку промисловості.

Для адекватної дії механізмів ринкової економіки необхідне певне інституційне середовище. Оскільки за роки прямування шляхом прийнятого неоліберального підходу, що передбачає мінімальне втручання держави в господарські процеси, промисловий капітал не лише не отримав очікуваного розвитку, а й продемонстрував свою нездатність до відновлення, яка виявилася в деіндустріалізації, стало зрозуміло, що наявні умови українського ринку не є в повній мірі сприятливими для розвитку економіки виключно за рахунок приватних структур. За трансформаційний період були сформовані деякі ринкові інститути, проте певна невідповідність об'єктивній реальності зумовила, часом, неадекватність їх дії, або ж повне відторгнення. У результаті цього приватні структури не отримують належних стимулів до розвитку, або ж стають активними учасниками тіньового сектору. Існування таких хвороб економіки потребує негайного втручання суб'єкту, який єдиний є спроможним своїми механізмами вилікувати її. Така постановка питання зовсім не означає повернення до директивного механізму господарювання, який був характерним для радянської економіки. Адже навіть у самих ліберальних країнах державні структури залучаються до господарювання там, де приватні неспроможні діяти ефективно. Головною метою господарювання державних структур є не підвищення норми прибутку, а покращення соціально-економічного становища населення. Протиріччя інтересів приватного господарюючого суб'єкту та інтересів населення може бути розв'язаним за допомогою втручання такого основоположного інституту як держава.

Дієвим інструментом підтримки пріоритетних галузей може стати державно-приватне партнерство. Взагалі, така форма співпраці державного та приватного секторів покликана підвищити конкурентоспроможність державного сектору економіки. Проте наявні умови господарювання показують, що приватний сектор також потребує конкретних заходів

щодо покращення його конкурентоспроможності. Об'єднання зусиль приватного та державного секторів дає змогу закласти надійну основу для подальшого розвитку промисловості. Форма прояву вказаного механізму господарювання є частиною юридично затверженої системи відносини між державою та приватним сектором. Автори монографії «Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном» надають таке визначення: державно-приватне партнерство (публічно-приватне партнерство) – це система відносин між органом публічної влади (управління) та приватною організацією, у яких приватній організації надається більша роль у плануванні, фінансуванні та реалізації певної послуги для населення, аніж при використанні традиційних процедур співпраці (наприклад, тендеру), і менше, аніж при використанні механізму приватизації. Найбільш поширеним є визначення державно-приватного партнерства як такої системи співробітництва, у якій розподіляються ризики між партнерами за принципом кращої спроможності їх нейтралізувати, а також існує узгоджений підхід до поділу винагород [2, с. 13]. Закон України «Про державно-приватне партнерство» передбачає договірну основу співпраці [3]. Варто зазначити, що важливою перевагою постає той факт, що договір укладається за ініціативи з боку держави, оскільки в даних умовах приватний сектор не схильний ризикувати розпочинати навіть дуже перспективні проекти. Тобто дієві заходи держави здатні перебороти застійні тенденції вітчизняного виробництва. Метою державно-приватного партнерства має бути виконання проекту, результатом якого стане самостійне успішне функціонування приватного сектору.

Розробляючи рекомендації для економічної політики, потрібно розуміти, що для створення надійного промислового базису країна має бути здатна виробляти засоби виробництва. Так, наприклад, нова індустріалізація не передбачає неодмінного становлення підприємств, які відразу ж повністю оснащені найновішою технікою та випускають виключно передові засоби виробництва. Ясно, що перші кроки будуть робитися на основі існуючих зразків техніки. Але при цьому пріоритетним завданням буде стояти постійний пошук і впровадження заходів щодо підвищення якості і продуктивності продукції. Поступово ринок буде приймати інноваційну продукцію і формувати попит на неї. У такому випадку дане виробництво зможе забезпечити свою життєздатність і задати імпульс для розвитку суміжних галузей. Створення промисловості нового типу являтиме собою перехід до нового технологічного укладу. Наразі його провідними напрямками є роботизація, інформаційні технології, біотехнології, наноелектроніка, цифрове виробництво. Важливо зазначити, що інновації не мають бути самоціллю. Якщо виробництво не є перспективним, його продукція незатребувана ринком, якщо воно не має інвестиційної привабливості, то ніяке впровадження інновацій не приведе до жаданого розвитку. Тому інноваційні проекти повинні бути всебічно обдуманими. Програма для запровадження передового виробництва має включати два етапи: по-перше, всебічна допомога розвитку з боку держави такого виробництва, та, по-друге, формування масштабної кількості споживачів продукції даного виробництва.

Важливою задачею державної політики має бути розумна інтеграція вітчизняної економіки до світового ринку. Це вже є частково сферою зовнішньої політики. Варто визначити перспективні види вироб-

ництва, продукція яких зможе віднайти гідне місце на світовому ринку, та здійснити стимулюючі заходи задля заохочення їх розвитку. І в цьому випадку дієвим інструментом можуть стати державні компанії. Досвід вдалого використання держзамовлень не втрачає своєї актуальності в наш час. Державні компанії можуть зорієнтувати свої плани, наприклад, на замовлення засобів виробництва у вітчизняних виробників. Таким чином, вітчизняні виробники будуть впевненими в тому, що у них є забезпечений довгостроковий попит. А це дасть їм змогу спланувати здійснення інвестицій у виробництво для покращення продуктивності та якості своєї продукції. Таке збільшення попиту на їх продукцію призведе до зниження цін, що, у свою чергу, ще більше підвищить попит. Збільшення об'ємів виробництва дасть змогу довантажити виробничі потужності. Виробники нарешті зможуть досягнути оптимальних об'ємів виробництва. Запорукою того, що навіть після завершення поставок по держзамовленню виробництво не почне звертатися, має стати той факт, що виробники на той момент вже здійснять деякі кроки для покращення своєї продукції, а також знижені ціни будуть дієвим інструментом у конкурентній боротьбі як на національному так і на світовому ринках. Таким чином, велике замовлення держкомпанії зможе надати імпульс розвитку вітчизняному виробництву настільки, що воно стане спроможним самому себе відтворювати і успішно розвиватися.

Вирішення проблеми нераціональної структури експорту та імпорту стане потужним механізмом прискорення економічного зростання. Як слушно зауважив О.І. Білорус, «передусім слід різко зменшити залежність держави від зовнішньої кон'юнктури, зокрема зовнішніх джерел постачання енергоресурсів та іноземних фінансових ринків, тобто від того, на що вона не здатна впливати» [4, с. 5]. Безперечно, цей крок є важливим, про що свідчить наявна ситуація економічного стану. Обсяг експорту товарів та послуг України порівняно з січнем-вереснем 2013 р. скоротився на 9,1%, а імпорт – 25,1%, проте така ситуація зумовлена не вдалим способом господарювання, а масштабним спадом виробництва. Наприклад, індекс промислової продукції за підсумками січня-жовтня 2014 р. становив 90,6%. Тому для більш повного розуміння становища зовнішньоекономічної діяльності України варто розглянути структуру експорту та імпорту. У доповіді державної служби статистики «Про соціально-економічне становище України за січень-жовтень 2014 року» вказано, що в загальному обсязі імпорту товарів збільшилась частка палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки з 27,1% до 27,6%, пластмас, полімерних матеріалів – з 4,9% до 5,4%, фармацевтичної продукції з 3,9% до 4,5%, різноманітної хімічної продукції – з 1,7% до 2%. Основу товарної структури українського імпорту склали мінеральні продукти, механічні та електричні машини, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них, недорогоцінні метали та вироби з них, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби, готові харчові продукти, продукти рослинного походження, текстильні матеріали та текстильні вироби. У загальному обсязі експорту товарів порівняно з відповідним періодом попереднього року збільшилась частка чорних металів з 23,6% до 24,8%, зернових культур – з 8,5% до 11,2%, жирів та олій тваринного або рослинного походження – з 5,5% до 6,9%, руд, шлаку і золи – з 6,2% до 6,5%, деревини

і виробів з деревини – з 1,8% до 2,3%, залишків і відходів харчової промисловості – з 1,4% до 2%. Основу товарної структури українського експорту склали недорогоцінні метали та вироби з них, продукти рослинного походження, мінеральні продукти, механічні та електричні машини, жири та олії тваринного або рослинного походження, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, готові харчові продукти, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби [5, с. 54–58]. Як бачимо, вітчизняна зовнішня торгівля носить здебільшого сировинний характер, що робить її досить вразливою від стану зовнішньої кон'юнктури. Послабити цю залежність можна шляхом диверсифікації галузевої структури. Потрібно розробити й впровадити програму економічної інтеграції України до світового господарства. Так, у своїй статті «Нова індустріалізація» у стратегії випереджаючого переслідування» А.О. Задоя зазначив, що відповідно до теорії Хекшера-Оліна-Самуельсона країна спеціалізується на експорті товарів, для виробництва яких у неї є надлишкові ресурси. Експортно-імпортна діяльність України абсолютно не вписується в цю концепцію. Країна постачає на експорт продукцію, при виробництві якої використовується природний газ, при цьому вона є його найбільшим імпортером. Сьогодні б потреба в інвестиційних проєктах, які змінили б структуру як українського імпорту, так і експорту [6, с. 26]. На першому етапі запровадження стимулювання промислового розвитку досить забезпечити реалізацію сучасних промислових технологій, що значно покращить позиції вітчизняної продукції. Такий крок є вигідним як для населення в цілому, так і для виробників, адже застарілі основні фонди вже давно потребують заміни. Тобто не існує проблеми в тому, що існуюча техніка ще не спрацьована, а економічна дійсність закликає змінювати її на нову. Для здійснення оновлення промислового виробництва вкрай важливим фактором є стан попиту на його продукцію.

Стосовно стану вітчизняного попиту, департамент статистики, аналізу та прогнозування у своєму «Аналізі економічного стану України (липень 2014)» зазначив поглиблення негативних тенденцій:

- скорочення державного фінансування на фоні погіршення фінансових результатів підприємств обмежує внутрішній інвестиційний попит;
- зниження реальних заробітних плат та погіршення споживчих настроїв населення стримують внутрішній споживчий попит;
- слабке відновлення зовнішнього попиту навіть на фоні девальвації гривні не дозволило суттєво покращити показники експортоорієнтованих галузей через ускладнені торговельні відносини з Російською Федерацією [7]. Тобто склалися такі умови, за яких підтримка попиту з боку держави є необхідною мірою покращення економічного становища. Дія виключно стихійних сил ринку призведе до ще більшого погіршення ситуації.

Варто наголосити, що межі втручання держави в господарські процеси мають бути ретельно продумані. Так, наприклад, спроба уряду вирішити за підприємства, що саме їм виробляти, та в якому напрямку розвиватися, є марною, навіть шкідливою. Для вирішення такого типу питань підприємства мають своїх спеціалістів, які спроможні ретельніше спостерігати за ситуацією на ринку й кваліфіковано аналізувати її. Завдання державної політики полягає в тому, щоб орієнтувати попит великих споживачів усередині країни. Звичайно, чи не найпершою для

здійснення стимулювання промислового виробництва постає проблема забезпечення капіталом. У цьому напрямку доцільно було б утворити спеціальний фонд розвитку промисловості, що буде вирішувати питання забезпечення фінансування обраних програм, надаватиме різноманітні субсидії конкретним промисловим підприємствам, продукти виробництва яких мають пріоритетний статус для економіки.

Формування виробництва нового типу передбачає наявність у його складі потужного науково-дослідного органу. Тільки спільно з наукою виробництво зможе бути адекватним сучасним умовам і гарантувати сталий розвиток. У цьому напрямку вкрай важливого значення набуває стимулювання приватного бізнесу до здійснення НДДКР. Отже, все, що стимулює активність бізнес-спільноти та промислового сектору, буде стимулювати й попит на науку.

Стосовно вітчизняного наукового потенціалу, досить красномовним є індекс економіки знань, визначений інститутом Світового банку. Він є показником, який демонструє здатність країни використовувати знання з метою

забезпечення економічного розвитку. Цей індекс визначає результативність науково-технологічної сфери й формується з чотирьох субіндексів: економічний та інституційний режим для інновацій; інноваційна система; освіта та професійні навички населення; інформаційно-комунікаційна інфраструктура. За результатами дослідження, проведеного фахівцями Інституту, Україна в 2012 р. посідала 56 місце серед 145 країн, що на дві сходинки нижче, ніж у 2000 р. Здатність забезпечувати свій економічний розвиток за допомогою знань в Україні за 10-бальною шкалою було оцінено в 5,73 бали, тоді як, наприклад, у Польщі таку здатність оцінено в 7,41 бали, Болгарії – 6,80, Угорщині – 8,02, Чехії – 8,14 [8, с. 7]. Тобто в нашій країні є потужний науковий потенціал, проте ми його не використовуємо. Так, найкращим показником є рівень освіти, тоді як найгірший – економічні стимули та інституції. Оскільки принципи оптимального саморегулювання в національній економіці виявилися порушеними, це відповідно позначилося на соціальній сфері суспільства. М.І. Зверяков зазначає, що кардинально трансформувати структуру суспільства можна лише розвиваючи людський потенціал. Виробництво високотехнологічної продукції й забезпечення ефективних каналів збуту для вироблених товарів потребує високого рівня освіти та якості робочої сили. Принципово важливо створити комфортний для життя мікроклімат у суспільстві [9, с. 218]. Можна зазначити, що наявність великої кількості високоосвічених працівників не гарантує наукового чи технологічного прориву. Так, креативне мислення, схильність ризику, підприємливість мають ніяк не менше значення, ніж кваліфікація. Інноваційна складова, що є невід'ємним елементом сучасного промислового розвитку, буде розвиватися в тому випадку, коли господарюючі суб'єкти та суспільство в цілому стануть відкритими для нових підходів. Дивлячись на проблеми суспільної сфери, А.О. Задоя зазначив, що бар'єрами для розвитку можуть стати цінності населення, які (у деформованому виді) утвердилися в суспільстві за останні десятиліття. Тому важливим компонентом стратегії держави повинна стати «ре-

абілітація» індустріальної ідеології і її компонентів: престижність зайнятості в промисловості, привабливість бізнесу в реальному секторі, «диктатура» технологічної й виробничої дисципліни тощо [6, с. 26].

Стимулювання промислового виробництва передбачає два етапи: на першому етапі мають бути створені умови для розширення попиту на вітчизняну продукцію, розумна інтеграція до світового ринку, підвищення конкурентоздатності продукції за рахунок активного залучення передових технологій. Результатом першого етапу має стати надійний життєздатний промисловий базис, а на другому етапі держава повинна зняти з себе повноваження активного суб'єкта економіки, займатися підтримкою сумлінної конкуренції та сприятливого середовища для промислового розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Необхідність структурних перетворень, припинення руйнівної деіндустріалізації, подолання економічного відставання країни ставлять перед урядом завдання негайного проведення рішучих дій щодо стимулювання вітчизняного промислового розвитку. Перед державною політикою постають задачі правового забезпечення покращення індустріального виробництва, визначення його пріоритетних напрямів, формування різноманітних механізмів співпраці державного та приватного сектору, забезпечення сприятливого середовища для промислового розвитку. Важливими заходами є виявлення базових інститутів, завдяки яким промисловий розвиток стане явищем реальної дійсності, застосування механізму державно-приватного партнерства, активна участь державних компаній на ринку, податкові стимули, удосконалення нормативної бази, забезпечення науково-дослідницьких робіт, які будуть затребувані промисловістю, всебічне сприяння забезпеченню довгострокового попиту для вітчизняних промислових виробників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Браун М. Пол. Посібник з аналізу державної політики / М. Пол. Браун. – К.: Основи, 2000 – 234 с.
2. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / Б. Винницький, М. Лендьял, Б. Онищук, П. Сегварі. – К.: «К.І.С.», 2008. – 146 с.
3. Закон України «Про державно-приватне партнерство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
4. Білорус О. Г. Проблеми глобальної модернізації та імперативи неоіндустріалізації транзитивних країн / О. Г. Білорус // Економічний часопис-XXI. – 2012. – 9-10. – С. 3-6.
5. Доповідь «Про соціально-економічне становище України за січень-жовтень 2014 року» [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Задоя А. О. «Нова індустріалізація» в стратегії випереджаючого переслідування / А. О. Задоя // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Випуск 27, Т. 1. – С. 21-29.
7. Аналіз економічного стану України (липень 2014) [Електронний ресурс] / Департамент статистики, аналізу та прогнозування. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=4972947>.
8. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України / О. В. Собкевич [та ін.]; під ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2013. – 71 с.
9. Зверяков М. И. Теоретические проблемы формирования национальной экономической системы / М. И. Зверяков. – Одесса: Астропринт, 2012. – 352 с.